

לקראת דה-פטישיזציה ל-1967: מחשבות ראשוניות על הסובייקט ועל המוחשי

נימר סולטאני*

מורשתנו נפלה בידי זרים
חרבות האויב נהפכו לגגות של בתינו
אמל דונקול, "האלגיות של אל-ימאמה"

הקדמה

"מחנות השלום" הקונבנציונליים – הישראלי והפלסטיני – מהללים את 1967 כאירוע בר-שינוי, ואילו 1948 נותרת מחוץ לגבולות הדיון הרציני. במלים אחרות, 1967 מסווגת כ"פוליטית" ואילו 1948 נחשבת "א-היסטורית"; 1967 היא המשתנה, 1948 היא הקבוע. אף על פי כן, 1967 עברה תהליך של מיסטיפיקציה לא פחות מ-1948. בנוסף, שני המחנות רואים בריבונות את התכלית הסופית שאליה הם שואפים: "מדינה יהודית", "פתרון של שתי מדינות" וכו'.

ברצוני לטעון שההבדלים בין 1967 ל-1948 אינם גדולים כל כך; בשתייהן אפשר לראות משתנים. "מציאות" ו"היסטוריה" הן תוצרים אנושיים. אין בהן שום דבר טבעי, לא משתנה או דטרמיניסטי. במובן זה ברצוני לטעון כאן, כי 1948 ו-1967 כאחד הן מחסומים מעשה ידי אדם. ככאלה, אפשר להסיר אותן או לברוא אותן מחדש. יתרה מזו, בהשגת מעמד של מדינה יש לראות אמצעי להשגת יעד ולא בהכרח יעד בפני עצמו.

אבל אין די בכך. לצד צעד זה עלינו להניח מאחורינו את הקסם שמהלכות עלינו חרבות. יש לפרק מנשקו את הכוח כמגולל העיקרי של ההיסטוריה וכבונה של המציאות. בשירה של אמל דונקול, המצוטטת לעיל, הגגות הן תוצר החרבות. יש לחשוף את מקורם של גגות אלה ולהניח את החרבות בצד, בלי להניח להן לעצב את האופק שלנו. ייתכן שמעבר לגגות המלאכותיים האלה נוכל להבחין בסיכוי טוב יותר לחיים משופרים. אבל אין ערבויות לכך.

****

האם האובייקט של הכוח (דיכוי, קלוניאליזם וכו'), או הסובייקט המדוכא, יכול "לכתוב מחדש את תנאי האי-אפשרות כתנאים לאפשרות"?

סיפורם של הפלסטינים הוא סיפור של סוכנים מנוידים: הצהרה מתמשכת של מגוון של סובייקטיביות (subjectivity). אבל סיפור זה עדיין לא הביא להשגת התכליות של הסוכנות הקיבוצית (הלאומיות הפלסטינית). סובייקטיביות, במובן הצר של סוכנות, יכולה להיות קשורה לתשוקות. כלומר, השתוקקות לתכליות מסוימות. עם זאת, סובייקטיביות אינה נושאת בחובה את תנאי הצלחתה. מלבד זאת, סוגים שונים של סובייקטיביות אינם מוליכים בהכרח לאותו כיוון. לכן הם עשויים להשתוקק, ובאופן פוטנציאלי להוליך לעבר, תכליות סותרות.

לפי חנה ארנדט, למהפכה דרושים שלושה תנאים: אלימות, התלהבות הנובעת מחידוש וסיפור של התחלה חדשה. במובן זה הסיפור הפלסטיני, ובעיקר מאז אמצע שנות השישים של המאה הקודמת, הוא פרויקט של מהפכה והבטחה לא ממומשת להתחלה חדשה. המהפכה הפלסטינית עדיין לא התרחשה.

אפשר, לפיכך, לקרוא את הטקסט ("מציאות") של הסובייקטיביות הפלסטינית – ליתר דיוק, הסוכנות הקיבוצית – ככישלון. אף על פי שהושגו כמה הישגים משמעותיים, היעד העיקרי (חירות) נותר רחוק כל כך מהשגה מיידית. מפתה להשוות מצב זה לדיפרנס (difference) של דרידה: הוא גם דחוי (deferred) וגם שונה (different). הוא דחוי, משום שהסיפוק המידי של זכויות הפלסטינים (הסכמי אוסלו) בא לפני החירות, ומאז נדחה – כך נראה – בואה של החירות

* נימר סולטאני הוא דוקטורנט בבית הספר למשפטים באוניברסיטת הארוורד בארה"ב.

לכל הפלסטינים (ייהוד ירושלים והגדה המערבית נמשך ובעיית הפליטים הונחה בצד). הוא שונה, מכיוון שאוטונומיה אינה עצמאות והרשות הפלסטינית אינה מדינה.

בה בעת, הטקסט של הכוח הישראלי – כפי שאסביר בהמשך – גם הוא סיפור של כישלון. יעדי (הכנעת הפלסטינים והערבים: "ביטחון") אינם בני הגנה ואינם בני קיימא. הוא נושא בתוכו את הגורל של אי-סיפוק-עצמי.

הכישלונות של הכוח הישראלי והסובייקטיביות הפלסטינית הם הזמנות ליצירת תנאים חדשים לקיום.

האם הסובייקט הפלסטיני השמיע את קולו? בהחלט. באמצעות חיים ומוות, התנגדות ושיתוף פעולה, אלימות ויצירות תרבותיות, פרויקטים מהפכניים ומשאים ומתנים, שחרור ו"בניית מדינה", עדות ושתיקה, סבל ופגיעה, צדק וזכויות, החוק הבינלאומי והחוק הישראלי, עינויים והקרבה, גלות ועמידה איתנה, בתים הרוסים וחלומות מנופצים, תקווה וייאוש, בנייה של מוסדות מדינה מחוץ למולדת ועוד.

האם הקול הפלסטיני נשמע? מיהם המאזינים לו? מהם תנאי ההאזנה? אנו חוזרים, אם כן, לשאלה הראשונית, באופן שונה: האם כתיבה מחדש של תנאי האי-אפשרות כתנאים של אפשרות דורשת את השגת היעדים של הסוכנות הקיבוצית? במלים אחרות, האם האזנה מחייבת רק פתיחה של אפשרויות היכולות, או שלא, להוביל לתכליות הרצויות? נראה כי אי יכולת חיזוי היא אחד המשתנים: לא תנאי האי-אפשרות ולא התנאים לאפשרות יכולים להביא לסגר הרמטי.

שרידי המצב הקולוניאלי הם מכשולים נוספים המפריעים להאזין לקולו המדוכא של הסובייקט (לצד חלוקת העבודה הבינלאומית, א-סימטריה גדולה של יחסי כוח, שפת החוק וכו'). בעוד הפרויקט המהפכני היה תוצאה של הסירוב לפטישיזציה של 1948, הסכמי אוסלו היו תוצאת הפטישיזציה של 1967. בדומה לאומות פוסט-קולוניאליות אחרות, הפלסטינים (ליתר דיוק, הרשות הפלסטינית) ירשו את המסורת הקולוניאלית, אם כי לא ביורוקרטיה מפותחת לחלוטין כמו במסורות קולוניאליות אחרות. עם זאת, בניגוד לאומות פוסט-קולוניאליות אחרות, הפלסטינים נמצאים עדיין במצב קולוניאלי. לאמיתו של דבר, לדמיין את ה"פוסט" בלי הסתלקות הקולוניאליסטים, לשאת באחריות המתלווה לחירות בלי הנאה מהחירות עצמה, זוהי המורשת של הסכמי אוסלו. תהליך אוסלו היה השלב האחרון בהפיכת הפרויקט המהפכני למעמד של מתווכים ("אילוף המפלצת"?). למרות ההבדלים ("שחרור פוליטי", במונחים של מרקס), מצב זה מזכיר את המתווכים הפוסט-קולוניאליים בחלוקת העבודה הניאו-קולוניאלית (ולכן הוא מונע "שחרור אנושי").

בכיבוש מודרני קולוניאלי מאוחר יש מרכז כוח: זוהי מכונה המייצרת כאב, מוות והרס. סוכני הכוח הזה נראים בעיניו של הנכבש: הבולדוזר הורס את ביתך. אף שהכוח טוען כי הוא נמצא בכל מקום כל הזמן, ואף שהוא שואף לכך, שאיפה זו נותרת לא ממומשת. במשך 60 שנה ו-40 שנה, ישראל היתה הכוח המרכזי שכתב את ה"מציאות" וה"היסטוריה" הפלסטינית בגבולות 1948 ואחר כך בגבולות 1967. אקילה מבמבה טוען כי "הצורה המושלמת ביותר של כוח המוות (necropower) היא הכיבוש הקולוניאלי הנוכחי של פלסטין", מכיוון שזה משלב בתוכו את "המשמעותי, הביו-פוליטי והנקרו-פוליטי". הסוכנות הפלסטינית העיקרית, עם זאת, צמחה בעיקרה מחוץ למערכת השליטה הישראלית, בין הפליטים. לכן יכולת הכתיבה של ישראל נותרה מוגבלת. הסכמי אוסלו הגבירו את כושר הכתיבה הישראלי. עם זאת, התנגדויות רבות צמחו אל מול קשת אסטרטגיות הכוח. רמות חדשות של כושר כתיבה מזמינות צורות חדשות של התנגדות. לכן כושר כתיבה מוגבר אינו מכתוב תוצאות דטרמיניסטיות ואינו גורר בהכרח אי-הפיכות; ההיפך הוא הנכון. גבולות הכוח נחשפים.

מה שנראה דחוף בימים אלה, שבהם מציינים את השנה הארבעים למלחמת 1967, הוא משימה כפולה: ראשית, דה-פטישיזציה של המוחשי (concrete): הן השיח הציוני והן השיח הערבי לכודים במידה רבה בלפיתתה של תפיסת זמן-מרחב המוצגת כקבועה, בלי להתייחס לתלותיות (contingency) הטבועה בה ומכאן לחוסר היציבות שלה. לא ברור (אם כי מובן) מדוע "מציאות" מעשה ידי אדם נהפכת לכלא מחשבתי בשלב של דיון ותכנון מציאויות אפשריות אחרות, גם הן מעשה ידי אדם. במובן זה, 1948 ו-1967 אינן שונות כל כך זו מזו. ההבדל המשמעותי היחיד, לטעמי, הוא תגובתו של מבנה הכוח הדומיננטי (כלומר, הקהילה הבינלאומית). הן 1948 והן 1967 עברו תהליך של מיסטיפיקציה בשני הצדדים המעורבים, אבל ההישג העיקרי של 1967 מנקודת ראות ציונית, הוא המשך המיסטיפיקציה של 1948 ומחיקת מרבית עקבותיה של התלותיות.

למוחשי מובטח קיום ארוך טווח. כלומר, המוחשי ממשך ומקבל מוחשות. אבל הפרויקט הזה אינו יכול לעשות יותר מאשר פטישיזציה של המוחשי, באמצעות הצגתו כבלתי משתנה. בסופו של דבר, למרות הכל, המוחשי נשאר מוחשי (כלומר, לא יותר מאשר תנאי הקיום) וככה אפשר לבנות אותו מחדש. המוחשי מייצג כוח בתצורה מסוימת, שאותה אפשר לעקור או להחליף בלי פטישיזציה של הריבונות ("פתרון של שתי המדינות", "פתרון של מדינה אחת", "מדינה יהודית" וכו').

דה-פטישיזציה של המוחשי אין פירושה שהמוחשי ייעלם או ייהפך לבלתי מוחשי (האילוצים החיצוניים המופעלים על הכוח של הסובייקט יישארו במקומם, ממתנינים למתמודדים). הכוונה היא רק שהמוחשי יחדל להיתפס כטבעי, הכרחי או מובן מאליו. בקצרה, המוחשי נחשף כשרירותי ומלאכותי; הוא נעשה קריאה אחת מרבות של ה"מציאות", או אפילו "מציאות" אחת מני רבות.

המשימה השנייה היא התפכחות מאשליית הכוח. שלוש אסטרטגיות רטוריות ראויות לציון התפתחו בשיח הציוני על מלחמת 1967: הראשונה מתמקדת בחזרה על הנרטיבים של 1948, כדי לאפשר לתוקף לטעון שהוא הקורבן (אלה מאותגרות, באופן חלקי, על ידי ההיסטוריה הרביזיוניסטית). השנייה היא ניכוס ה"אוניברסלי" כפרטיקולרי: אבסורדים משפטיים וטקסטואליים (ה' הידיעה המפורסם בהחלטה 242) המנסים להסוות אידיאולוגיה של כוח והתפשטות (השיח הזה אינו מזכיר את המלחמה הקולוניאלית של 1956 ואינו יוצר קשר בינה לבין 1967). האסטרטגיה השלישית מבוססת על הבחנה פרדיגמטית בין המלחמה לתוצאותיה (כיבוש וקולוניזציה), המאפשרת הבחנות מוסריות: לא חשוב מה דעתך על תוצאות המלחמה, המלחמה עצמה היתה צודקת. לפי הטיעון הזה, המלחמה צודקת לא רק מתוך ראייה של האירועים שקדמו לה, אלא גם מתוך התחשבות במה שיכול היה לקרות אילו הסתיימה באופן אחר מזה שבו הסתיימה לבסוף. טיעון זה מאפשר הרחבת ההסכמה הפנים-שבטית.

אמצעי רטורי זה נשען על ייצור כוח וחרדה. הוא חושף את הקסם שמהלכים הכוח והחרדה מאפשרות התבוסה וגם מראיית מעשיה של הציונות וקיומה כלא-צודקים. באופן פרדוקסלי, אולי, תבוסה ממשית, כמו זו שהיתה מנת חלקה של ישראל ביולי-אוגוסט 2006, עשויה ליצור אצל האדם הכובש היקסמות רבה יותר מכוח. ניצחונות ממשיים, כמו ב-1967, ומלחמות עמומות כמו ב-1973 גרמו גם הם למשיכה זו. באופן דומה, יש סבירות רבה יותר שאלה המוחלשים על ידי היקסמות זו – בלי קשר לניצחון או תבוסה – ייהפכו אף הם לרדופים על ידי רוח הרפאים של הכוח. יש לשבור את מעגל הקסמים האכזרי הזה, ולגרש את שדי הכוח. אם כוח הוא מה שמניע את ה"היסטוריה", הדחת הכוח מכיסאו פירושה הדחת ה"היסטוריה".

המסע הפלסטיני עד כה לא היה סיפור קנטיאני-הגליאני-מרקסיסטי אופטימי: התנועה ההרמונית של ה"היסטוריה" לעבר החירות האנושית. המרכיבים הניטשיאניים של נסיגה לאחור מתרבים בו כמו המכשולים והמחסומים שהקימה ישראל בשטחים הכבושים. הן הכובש הקולוניאליסטי והן הנכבש יכולים להסיר את המחסומים הקיימים ולשנות את אופני הייצור של ה"מציאות". כמו המחסומים בשטח, אין להבין את 1948 או 1967 כאירועים הכרחיים או בלתי ניתנים לשינוי. אחרי ככלות הכל, אל לנו להיחפז בהסקת מסקנות: אם אלה רק ארבעים שנה, אז אלה רק שישים שנה.

הקריאה לדה-פטישיזציה של 1948 ו-1967 היא קריאה לדה-פטישיזציה של ה"היסטוריה".